

УДК 332.2.021

О. В. Лебеденко,

к. е. н., Дніпропетровський державний аграрний університет

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Стаття присвячена дослідженню методик оцінки ефективності використання сільськогосподарських земель. Розглянуто різні підходи до визначення критеріїв та показників ефективності землекористування.

The article is devoted to the research methods of measuring the effectiveness of the use of agricultural land. Describes the different approaches to the definition of criteria and indicators of the efficiency of the land.

Ключові слова: ефективність землекористування, критерій ефективності використання земель, показники ефективності використання земель.

Key words: efficiency of land use, the criterion of efficiency, the use of performance indicators.

ВСТУП

Земля є споконвічною цінністю, справжнім національним багатством нашої країни. Особливого значення земля набуває в агропромисловому виробництві, де вона виступає одночасно і предметом, і засобом праці, основою для відтворення усіх факторів економічного зростання. Визначальна роль землі в аграрному виробництві зумовлює необхідність ефективного її використання. При цьому великого значення набуває оцінка ефективності землекористування, оскільки ефективність є процесом керованим і для визначення резервів її підвищення першочергове значення має оцінка наявного стану землекористування. Об'єктивність такої оцінки прямо пов'язана від обраної методики проведення аналізу з відповідними критеріями та показниками.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням даної публікації є аналіз існуючих методик оцінки ефективності землекористування з тим, щоб визначити критерії та показники, які забезпечують найбільш оптимальну оцінку ефективності використання земель.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Критерії та показники — це різні, але взаємопов'язані поняття. Згідно словника російської мови критерій — це мірило оцінки, судження [1, с. 263]. Показник — це те, за чим можна судити про розвиток чи хід чого-небудь [1, с. 474]. Критерії виступають основною ознакою підходу до визначення ефективності використання земель.

Критерій відображає сутність виробництва, його кінцеву мету. Економічні показники є інструментами, за допомогою яких здійснюється практична оцінка відповідності дій заданому критерію. Показники є вимірними величинами і похідними

від критерію. Якщо єдиний критерій є методологічною базою вибору показників оцінки, то конкретним вираженням критерію оцінки ефективності є показник. При єдиному критерії може бути декілька показників оцінки або їх система [2].

На думку В.М. Пахомова, критерій ефективності використання земель полягає в максимальному досягненні виробничих результатів в рослинництві при мінімумі суспільно необхідних затрат живої праці і матеріальних засобів, неухильному рості ґрунтової родючості, тобто ефективність використання земель розглядається ним як органічна єдність двох її складових частин — результативності та економічності [3, с.109].

Вченим пропонується система показників ефективності використання земель, які поділяються на: головні, додаткові та допоміжні.

До головних належать: виробництво валової продукції, валового і чистого доходу на одиницю земельної площі у порівняних і поточних цінах.

До додаткових показників належать, по-перше, затрати праці на одиницю земельної площі. При підвищенні рівня використання землі затрати праці мають скорочуватися. По-друге, величина використання засобів виробництва, нерозривно пов'язаних із землею, особливо машин та обладнання, які складають основу виробництва в рослинництві. Тут важливий не лише кількісний ріст, а особливого значення набуває якісний бік використання цих вкладень. При підвищенні рівня механізації рослинництва, але при порушенні термінів проведення польових робіт ці вкладення можуть не дати належного ефекту.

За допомогою допоміжних показників аналізується рівень використання землі для виробництва окремих видів сільськогосподарських культур: урожайність, вихід кормових одиниць з посівної площі кормових культур та інші.

З точки зору Я.І. Лютого, критерієм ефективності використання земель є збільшення обсягу виробництва валової продукції сільського господарства на одиницю затрачених сукупних ресурсів з дотриманням екологічних вимог виробництва [4, с. 96—97].

На думку вченого, показники оцінки ефективності використання земель можна класифікувати наступним чином: показники ресурсного типу; показники затратного типу та результативні показники.

До показників ресурсного типу відносяться: кліматичні умови, якість земель, склад сільськогосподарських угідь, структура посівних площ, фондозабезпеченість, трудові ресурси.

Затратні показники характеризують рівень виробництва продукції на одиницю затрат: виробництво продукції на одного працівника, виробництво продукції на одну людину-годину, виробництво продукції на одиницю вартості виробничих фондів (фондовіддача).

До результативних показників, які визначають з врахуванням бальної оцінки землі, відносять валову продукцію, валовий дохід, чистий дохід, землеємність продукції (відношення площі земельних угідь до виробленої з них валової продукції) [4, с. 99—100].

Вчений вважає, що оцінка використання земель в агропромисловому комплексі полягає у визначенні показників повноти, характеру, раціональності, рівня інтенсивності та ефективності використання земель. Ефективність використання землі — це підсумковий показник, що відображає економічну доцільність здійснюваного заходу в загальному циклі виробничого процесу. Існують різні підходи до визначення ефективності використання земель: шляхом визначення виходу продукції, валового чи чистого доходу, диференціальної ренти та інші [4, с. 93—94]. Узагальнюючим показником при визначенні ефективності використання земель Я.І. Лютий вважає вихід валової продукції.

М.А. Сулін та А.Я. Мордвінцев вважають, що задача полягає в тому, щоб при організації використання землі знайти оптимальний варіант, оскільки сама оптимальність виступає тут в якості найвищого критерію ефективності [5, с. 80]. З точки зору вчених, при оцінці ефективності використання землі найбільш важливими є такі показники:

1) сільськогосподарська освоєність території;
2) реальна відстань перевезень всередині господарства;

3) середня площа ділянок сільськогосподарських угідь, що характеризує їх роздробленість та роз'єднаність, а в підсумку — можливість комплексної механізації виробничих процесів землеобробства при диференційованому розташуванні сільськогосподарських культур;

4) порівняльна оцінка якості землі, яка визначає вплив економічної родючості ґрунтів на ефективність рослинництва;

5) урожайність сільськогосподарських культур у перерахунку на корми чи яку-небудь іншу продукцію рослинництва;

6) собівартість кормової одиниці, отримуваної у середньому з 1 га сільськогосподарських угідь.

На думку В.С. Шаманаєва, сутність критерію економічної ефективності використання землі полягає в досягненні найбільших соціально-економічних результатів від використання земельного фонду при найменших затратах трудових та матеріально-грошових ресурсів, економічному залученні земель до господарського обороту, обов'язковому підвищенні родючості ґрунту [6, с. 32—33].

На його думку, такий критерій ефективності використання землі в сільському господарстві найбільш повно відображає наступна система факторіальних та результативних показників. До факторіальних показників використання земель відносяться:

1) структура земельних угідь господарства;
2) рівень повноти цільового використання землі;
3) питома вага ріллі і багаторічних насаджень в сільськогосподарських угіддях;
4) коефіцієнт використання придатних для оранки земель під ріллю та багаторічні насадження;
5) коефіцієнт використання ріллі протягом безморозного періоду;
6) коефіцієнт повноти використання ріллі;
7) рівень затрат матеріальних засобів на 1 гектар.

Результативними показниками ефективності використання землі сільському господарстві є землеємність продукції, виробництво валової продукції (в натурі, в грошовому виразі і в кормових одиницях), розмір валового та чистого доходу в розрахунку на одиницю земельної площі [6, с. 32].

За однією з класифікацій показники ефективності використання земель в сільському господарстві діляться на дві групи: натуральні та вартісні. До натуральних відносяться: урожайність окремих сільськогосподарських культур, вихід кормових одиниць та перетравного протеїну з 1 га сільськогосподарських угідь, ріллі, сінокосів та пасовищ; виробництво продукції тваринництва на одиницю земельної площі; щільність худоби на одиницю сільгоспугідь, ріллі, посіву зернових.

До вартісних показників використання землі відносяться: вихід валової продукції, величина валового, чистого доходу та прибутку в розрахунку на одиницю земельних угідь (сільгоспугідь, ріллі, посіви окремої культури). Узагальнюючим показником використання землі є рівень рентабельності виробництва [7, с. 114—115].

Слід зазначити, що поняття ефективності має не лише "вузький" економічний зміст. Серед обов'язкових умов оцінки ефективності виділяють також необхідність врахування соціальних вимог та обмежень, що виступають у формі фіксованих умов праці, стандартів рівня життя та ін. Будь-який економічний результат визнається негативним, якщо він призводить до порушення соціальних норм [8].

Крім того, необхідно мати на увазі, що оцінка ефективності буде неповною, якщо по відношенню до використання природних ресурсів не поста-

вити умови збереження екологічної рівноваги в природі. З точки зору загальної ефективності, виконання цієї умови є не менш важливим, ніж вирішення економічних та соціальних задач, оскільки порушення рівноваги в природі може призвести до різкого зниження ефективності вирішення соціально-економічної задачі в цілому [9, с. 13].

З цього приводу М.В. Андрішин та інші зауважували, що методика аналізу ефективності землекористування повинна забезпечувати можливість виявити:

1) екологічний результат, який полягає в зниженні негативного впливу на територію та покращенні її стану через скорочення обсягів та зниження рівня забруднення (концентрації шкідливих речовин), заболочення, висушування і т.д., що сприяє збільшенню кількості та покращенню якості придатних для використання земель;

2) соціальний результат, який полягає в підвищенні рівня життя населення, охороні здоров'я, покращенні умов праці та відпочинку, підтриманні екологічної рівноваги, збереженні цінності природних комплексів (ландшафтів) територій, які охороняються;

3) економічний результат, який виражається в отриманні постійного економічного ефекту від більш повного та раціонального використання і облаштування земель, росту ефективності суспільного виробництва [10, с. 28—29].

ВИСНОВКИ

Оцінка ефективності використання земель є дуже важливою, адже ефективність є процесом керованим. Велике значення для пошуку найбільш вигідних шляхів покращення використання землі і досягнення його оптимального стану має вибір критеріїв та показників для характеристики існуючої ефективності землекористування.

Ми вважаємо, що при оцінці ефективності використання сільськогосподарських угідь в якості критерію ефективності має виступати збільшення обсягу виробництва продукції сільського господарства на одиницю затрачених ресурсів за умов дотримання соціальних і екологічних вимог землекористування та підвищення родючості ґрунтів.

При аналізі ефективності землекористування важливе значення мають натуральні показники. Особливістю натуральних величин є те, що їх легко порівнювати у динаміці, що особливо важливо у випадках, коли зіставлення вартісних показників неможливе. Найбільш поширеним натуральним показником ефективності використання сільськогосподарських угідь є урожайність культур. Вона дає уявлення про кількість врожаю, який отримують з одного гектара і є відправним показником для подальших розрахунків ефективності використання земель. Важливими натуральними показниками також є виробництво окремих видів продукції рослинництва і тваринництва на одиницю земельної площі.

Оскільки натуральні показники характеризують рівень використання певної частини сільсько-

господарських угідь при виробництві окремих видів продукції рослинництва і тваринництва, їх застосовують щодо господарств з однаковою галузевою структурою виробництва. Вартісні показники найбільш повно характеризують економічну ефективність використання землі і дають змогу порівнювати та об'єктивно оцінювати рівень використання земельних ресурсів у господарствах, які виробляють різні види продукції. Вони є, з економічної точки зору, найбільш важливими показниками, бо завдяки вивченню саме їх можна робити висновок про те, чи є використання угідь прибутковим. Одним з важливих вартісних показників, який характеризує ефективність сільськогосподарського землекористування, є виробництво валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Важливим показником, який характеризує вигідність та ефективність виробництва за критеріями його прибутковості, є рентабельність. Вона відображає рівень окупності поточних затрат та функціонуючих основних виробничих фондів та оборотних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка. — 17-е изд., стереотип. — М.: Рус. яз., 1985. — 797 с.
2. Пархоменко А.М. Теоретичні основи дослідження економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах ринку // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 82—87.
3. Пахомов В.М. Критерий и показатели эффективности использования земли // Вопросы эффективного использования земельных ресурсов. Сб. научн. трудов. — М.: ГИЗР, 1984. — С. 108—114.
4. Лютый Я.И. Прогнозирование и планирование использования земельных ресурсов: учеб. пособие. — Киев: Изд-во УСХА, 1991. — 136 с.
5. Сулин М.А. Рациональное использование земель в агропромышленном комплексе / Сулин М.А., Мордвинцев А.Я. — Л.: Лениздат, 1988. — 184 с.
6. Шаманаев В.С. Эффективность использования земли в условиях индустриализации сельского хозяйства. — М.: Колос, 1979. — 208 с.
7. Экономика предприятий и отраслей АПК: учебник / Под ред. П.В. Лециловского, Л.Ф. Догиля, В.С. Тонковича. — Мн.: БГЭУ, 2001. — 575 с.
8. Вайнштейн Б.О. О теории эффективности общественного производства // Вопросы экономики. — 1970. — № 9.
9. Ткачук С.А. и др. Эффективное использование земельных ресурсов: (Вопросы управления земельными ресурсами). — М.: Экономика, 1983. — 80 с.
10. Андришин М.В. Совершенствование методики анализа эффективности использования и охраны земель / Андришин М.В., Ашенбреннер А.Е., Голубенко Н.В. // Вопросы эффективного использования земельных ресурсов. Сб. научн. трудов. — М.: ГИЗР, 1984. — С. 26—36.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2011 р.